

Un topor de cupru descoperit la Cehei (județul Sălaj)

Ioan BEJINARIU

Vasile RAD

În toamna anului 1996 semnalăm regretatului coleg și prieten, Neța Iercoșan, venit la muzeul din Zalău pentru documentare în vederea finalizării tezei sale de doctorat, descoperirea de dată recentă a unui topor de cupru în localitatea Cehei.¹ Piesa a fost menționată de către N. Iercoșan în teza sa și în lucrarea *Cultura Tiszapolgár în vestul României*, apărută din nefericire postum.² În materialul de față, ce se vrea și un pios omagiu adus unui prieten, plecat prea devreme dintre noi, dorim să prezentăm această piesă, însăjătă de material ilustrativ. Folosim această ocazie și pentru a prezenta stadiul actual al descoperirilor atribuite perioadei eneolitice de pe teritoriul județului Sălaj.

Toporul de cupru a fost descoperit în anul 1995 de către doi elevi de la Școala Generală din Cehei, care l-au adus profesorului de istorie Vasile Rad, un alt constant colaborator al muzeului nostru, dispărut și el prematur dintre noi în urmă cu câțiva ani. Prin amabilitatea profesorului V. Rad ne-a parvenit această piesă. Din păcate nu ne-a putut preciza locul exact al descoperirii. Menționa însă, că elevii ar fi afirmat că împreună cu toporul de cupru ar fi descoperit și o verigă de metal, aproximativ de dimensiunile unei roți de căruță (?), pe care însă ar fi aruncat-o.

Piesa primită de la prof. Rad nu este întreagă. Se păstrează doar porțiunea dintre orificiul de înmănușare și tăș (pl. I/1-2a-c). Toporul este de culoare brun-roșcat. Doar pe câteva mici porțiuni s-au păstrat patina verzui-deschisă. Cu excepția unor mici fisuri, superficiale, ce apar mai ales în zona orificiului de înmănușare, toporul poate fi considerat o realizare tehnică de bună calitate. Pe toată suprafața piesei se observă striuri oblice, foarte fine ce reprezintă probabil urmele de curgere³. Tășul nu prezintă urme de folosire, doar în zona rupturii, după orificiul de înmănușare observându-se astfel de dovezi. Datorită lovirii repetitive, orificiul de înmănușare nu mai este perfect circular, iar manșonul inelar a început să se detașeze față de corpul piesei, printr-o fisură clar sesizabilă. S-ar putea să fie vorba în acest caz despre suprapunerile de material, rezultate prin deformarea și sudarea cuprului prin ciocnire, la cald.⁴ Dimensiuni: lungimea - 12,2 cm, diametrul orificiului de înmănușare - 2,5 cm, greutate - 465 grame. Deși incompletă, piesa, poate fi atribuită categoriei topoarelor cu brațele "în cruce". Prezența unui manșon inelar în partea inferioară a orificiului de înmănușare și reliefarea organică a părții superioare a acestuia, reprezintă o caracteristică comună celor șase variante ale tipului Jászladány⁵, tip căruia considerăm că-i aparține și piesa de la Cehei. Întrucât toporul nu este întreg, cu greu se poate preciza cărei variante anume a tipului Jászladány îl poate fi atribuit.

Pe teritoriul Sălajului au fost descoperite piese de cupru în 23 de localități. Este vorba în total de 26-27 de piese, dintre care toporul cu orificiu transversal descoperit la Șasa (com. Ileanda) aparține perioadei timpurii a epocii bronzului.⁶ Restul pieselor pot fi atribuite eneoliticului, deși în cazul unora dintre descoperiri dispunem de prea puține date, care să permită măcar o încadrare generală.⁷ Majoritatea pieselor descoperite aparțin categoriei topoarelor-ciocan, respectiv celei a topoarelor cu două tășuri dispuse în cruce. O singură piesă de cupru a fost descoperită cu ocazia cercetărilor

¹ Localitatea Cehei este înglobată orașului Șimleu Silvaniei. Este amplasată pe valea Crasnei la circa 4 km nord-vest de Șimleu Silvaniei, după ce Crasna traversează trecătoarea săpată în partea sudică a masivului "Măgura Șimleului".

² Iercoșan 2002, p.41, nr.13, p. 189, anexa nr. 3.

³ Se apreciază că aceste urme pot rezulta la curgerea cuprului topit peste cuprul solid încins - cf. Topan-Lazarovici-Balint 1996, p. 641. Această explicație presupune existența mai multor creuzete cu metal topit, utilizate succesiv în procesul de turnare. Explicația poate fi viabilă, întrucât avem de-a face cu piese masive, grele, ce încorporau o cantitate mare de metal.

⁴ Topan-Lazarovici-Balint 1996, p. 642.

⁵ Vulpe 1973, p. 226-227.

⁶ Bejinariu-Kadar 2003, p. 47-59.

⁷ Cazul piesei descoperite la Ileanda ("daltă de aramă") – Roska 1942, p. 194, ori a toporului descoperit la Nușfalău - Lakó 1979, p. 47. La Zăuan au fost descoperite două topoare de cupru, conform Inventarului obiectelor de interes istoric și etnografic aflate în colecțiile muzeului școlar din loc. Zăuan, com Ip, din arhiva MJIA Zalău, fond Patrimoniu, serie Colectii școlare, nr. dosar 354. În 1999 când am verificat colecția școlară se mai păstra doar un singur topor.

arheologice. Este vorba despre o brătară de cupru ce a apărut într-un mormânt de înhumare atribuit culturii Tiszapolgár,⁸ cercetat în anul 1998 la Giurtelecu Șimleului, punctul "Coasta lui Damian".

Datarea topoarelor de tip Jászladány s-a realizat pe baza descoperirii unor piese de acest tip în complexe închise, în asociere cu ceramică. S-a stabilit că apariția și evoluția tipului acoperă, în zona răsăriteană a Bazinului Carpatic, perioada de timp cuprinsă între sfârșitul culturii Tiszapolgár, tranziția de la această cultură la cultura Bodrogkeresztúr și fazele Bodrogkeresztúr I și II.⁹

Pe teritoriul Sălajului singura stațiune arheologică Tiszapolgár cercetată prin săpături sistematice, chiar dacă nu o perioadă prea lungă de timp (1998-1999) este cea de la Giurtelecu Șimleului "Coasta lui Damian". Așezarea se află pe un platou, la capătul unui promontoriu prelung, legat organic de versantul nordic al "Măgurii Șimleului". Mai jos de acest platou, pe o terasă înaltă, situată deasupra Crasnei se află punctul "Dâmbul Radului" unde la sfârșitul sec. al XIX-lea a fost descoperit un târnăcop de cupru¹⁰. Complexele Tiszapolgár descoperite sunt însă puține. Este vorba despre mormântul de înhumare menționat anterior și o construcție de suprafață decoperită parțial¹¹. Materialul ceramic Tiszapolgár descoperit în stațiunea de pe "Coasta lui Damian" este foarte bogat. Ceramică se remarcă prin calitatea superioară a pastei din care a fost confectionată, culoarea cenușie sau gălbuiuie, arderea bună și tratarea atentă a suprafețelor vaselor. Pe vasele descoperite apar frecvent proeminențele-cioc perforate și decorul realizat prin impresiuni rotunde, ultimul considerat a fi caracteristic doar fazei Tiszapolgár B¹².

În 1977 și 1978 au fost efectuate săpături de salvare la Zalău "Valea Mișii" prilej cu care au fost descoperite câteva gropi și două locuințe¹³ atribuite culturii Tiszapolgár faza A.¹⁴ Reanalizarea materialului arheologic descoperit în aceste complexe, a permis colegii S. Băcăuet-Crișan să observe că doar un singur complex dintre cele descoperite la "Valea Mișii" poate fi atribuit fără rezerve culturii Tiszapolgár. Este vorba despre locuința L2, iar celelalte complexe sunt mai târzii.¹⁵

Tot un caracter de salvare l-au avut și săpăturile efectuate în anul 1987 la Cehei "Mesig" prilej cu care au fost descoperite și fragmente ceramice eneolitice¹⁶ încadrate de către N. Iercoșan în faza timpurie a culturii Tiszapolgár.¹⁷ Ulterior în 1996 și 1998 când au fost reluate cercetările arheologice la Cehei "Mesig" nu au mai fost descoperite materiale eneolitice, ci doar o singură groapă cu material ceramic atribuit neoliticului târziu.

În vara anului 2003 a fost executată o săpătură de salvare de mică amploare la Șimleu Silvaniei, punctul "Pământul lui Bacsadi". Au fost surprinse trei niveluri de locuire (pl. III). Cel inferior aparține culturii Tiszapolgár și din el pornesc trei complexe: gropile G2 și G8, respectiv locuința L2. Este vorba despre o construcție rectangulară, ușor adâncită în steril (0,4 m), cu o vatră de foc lipită de peretele estic (pl. II).¹⁸ Majoritatea ceramică Tiszapolgár descoperite în acest punct este de bună calitate. Este vorba despre fragmente ceramice de vase cu pereți subțiri, lucrate dintr-o pastă omogenă, bine arsă, cu nisip fin degresant. Predomină ceramică de culoare cenușie sau cărămizie. Apar proeminențele-cioc perforate și impresiuni rotunde (pl. IV). Apare însă și o categorie ceramică de o calitate inferioară. Este vorba despre fragmente ceramice de la vase de mari dimensiuni, cu pereți groși, insuficient arse, lucrate dintr-o pastă cu aspect săpusos, cu mult mâl în amestec. Aceste trăsături caracterizează și puținele fragmente atribuite culturii Tiszapolgár ce provin de la Cehei "Mesig"¹⁹.

Date suplimentare despre cultura Tiszapolgár provin din periegheze și permit evidențierea dinamicii acestei culturi în zona Sălajului. O parte au fost menționate anterior în literatura de specialitate. Este vorba despre stațiunile de la Dragu "Lespezi", Ip "Csepei" și "Pincedomb", Panic "Pepeñarie", Răstolțu Deșert "Pustă", Răstolțu Mare "Capul Dealului" și "Calea Oilor", Sâncraiul Silvaniei,

⁸ S. Băcăuet-Crișan 2000, p. 9-10, fig. 2.

⁹ Mareș 2002, p. 112-113.

¹⁰ Lakó 1979, p. 48.

¹¹ Bejinariu-Sana 2000, p. 40-41.

¹² Iercoșan 2000, p. 139-141.

¹³ Lakó 1980, p. 31-32.

¹⁴ Iercoșan, 2000, p. 99-100.

¹⁵ S. Băcăuet-Crișan-D. Băcăuet-Crișan 2003 p. 16-18.

¹⁶ Bejinariu-Lakó 1996, pl. II/1-3.

¹⁷ Iercoșan 2000, p. 41.

¹⁸ Bejinariu-Csok 2004, p. 337.

¹⁹ Bejinariu-Lakó 1996, p. 12.

Stupini "Dealul Stupinilor", Șimleu Silvaniei "Gără", Șoimuș "Peștean", Șumal "Dealul lui Kun", Zăuan "Dâlma Spânzurațiilor".²⁰ Dintre stațiunile menționate în catalogul descoperirilor de către N. Iercoșan trebuie excluse cele la Bocșa "Pietriș", Pericei "Keller-tag" și Porț "Corău"²¹ unde au fost descoperite doar materiale ceramice din neoliticul târziu. Materiale ceramice Tiszapolgár provenite din fosta colecție Silviu Papiriu Pop din Buciumi provin și din alte puncte din hotarul localității Răstolțu Mare: "La plopi"²², "La cioroi"²³ și "Sugăreasă"²⁴. Patru puncte cu descoperiri Tiszapolgár de dată recentă sunt cele de la Nușfalău "Cazan", Pececi "La criptă"²⁵, Aleuș "Călata"²⁶ și Hereclean.²⁷ Probabil că nu este lipsit de relevanță să menționăm că material ceramic Tiszapolgár din Sălaj a apărut în unele cazuri în zone unde au fost descoperite și topoare de cupru: pe valea Barcăului la Ip și Zăuan, pe valea Crasnei la Giurtelecu Șimleului și Șimleu Silvaniei, pe valea Agrijului la Răstolțu Mare, precum și în zona comunei Dragu. De pe valea Someșului avem o singură descoperire Tiszapolgár, la Șoimuș.

Până în urmă cu câțiva ani nu se cunoșteau descoperirii Bodrogkeresztür din județul Sălaj. În anul 2002 cu ocazia unei săpături de salvare efectuată în orașul Șimleu Silvaniei, pe "str. G. Barițiu, nr. 8"²⁸ au fost descoperite materiale Bodrogkeresztür tipice, într-un nivel de cultură gros de cca. 0,3 m ce suprapune un nivel de cultură atribuit neoliticului și este suprapus de un nivel de cultură din epoca bronzului.²⁹ Celebrul tezaur de piese de aur de la Moigrad a fost pus în legătură cu prezența culturii Bodrogkeresztür în zona Sălajului.³⁰ Controverselor legate de compoziția tezaurului achiziționat de Muzeul din Cluj, li se alătură altele care pun sub semnul întrebării locul, consacrat în literatură, al descoperirii.³¹ În contextul discuției despre descoperirile Bodrogkeresztür din Sălaj trebuie menționat și vasul patrulater cu colțurile lobate și piciorușe, decorat cu brâuri verticale descoperit la Zalău, punctul "B-dul M. Viteazul, nr. 104-106".³² Vase identice au fost descoperite în Transilvania la Cheile Turzii³³, dar și pe cursul inferior al Crasnei, la Carei "Stația de epurare"³⁴, pe Barcău, la Porț "Corău"³⁴, ori în Ungaria, la Tiszavalk - Teteș.³⁵ Acest tip de vas cu corpul patrulater apare frecvent în descoperirile atribuite așa-numitului orizont al ceramicii "cu toarte pastilate", pentru care se admite o evoluție parțial contemporană cu sfârșitul culturii Bodrogkeresztür, continuată ulterior, chiar dacă nu pentru o perioadă îndelungată de timp.³⁶ Contextul arheologic de la Carei "Stația de epurare", unde au apărut vase asemănătoare precum și alte elemente de tip Hunyadihárom a fost atribuit de către autorul cercetărilor sfârșitului culturii Bodrogkeresztür.³⁷ Ca atare, apariția izolată a unor vase de acest tip, neacompaniate de alte fragmente ceramice sugestive este de natură să sugereze o încadrare culturală și cronologică ceva mai vagă.

Deocamdată este greu de explicat, lipsa descoperirilor corespunzătoare perioadei de timp cuprinsă între sfârșitul culturii Tiszapolgár și debutul culturii Coțofeni de pe teritoriul Sălajului. Chiar și în cazul culturii Tiszapolgár, deși se cunosc peste 20 de puncte cu materiale atribuite acestei culturi, cercetarea arheologică propriu-zisă se află abia la început, iar datele existente sunt insuficiente pentru o analiză temeinică.

²⁰ Iercoșan 2000, p. 25-100, (cap. II Catalogul descoperirilor. - apare și bibliografia anterioară).

²¹ Iercoșan 2000, p. 30, 69, 70, 72.

²² Material inedit în colecția MJIAZ, nr. inv. C.C. 267/1966.

²³ Material inedit în colecția MJIAZ, nr. inv. C.C. 278-279/1966, 115/1974.

²⁴ Material inedit în colecția MJIAZ, nr. inv. C.C. 266, 268, 271, 277, 280/1966.

²⁵ S. Băcuet-Crișan-D. Băcuet-Crișan 2003, p. 22.

²⁶ Materiale inedite în colecția MJIAZ, nr. inv. C.C. 587/1997.

²⁷ Lakó 1986, p. 49.

²⁸ Pop 2003, p. 129.

²⁹ Iercoșan 1990, p. 33; Luca 1999, p. 57.

³⁰ Makkay 1983, p. 313 - se afirmă că piesele eneolitice din "tezaurul de la Moigrad" ar proveni dintr-o descoperire localizată pe teritoriul Ungariei, în jud. Szolnok.

³¹ S. Băcuet-Crișan-D. Băcuet-Crișan 2003, p. 18, pl. 21.

³² Luca 1999, fig. 35/1; Maxim 1999, p. 126, fig. 160.

³³ Németi 1988, p. 121-122, fig. 5/1,6.

³⁴ S. Băcuet-Crișan-D. Băcuet-Crișan 2003, p. 23.

³⁵ Patay 1979, p. 42, fig. 16.

³⁶ Luca 1999, p. 44.

³⁷ Németi 1988, p. 121-122.

Bibliografie

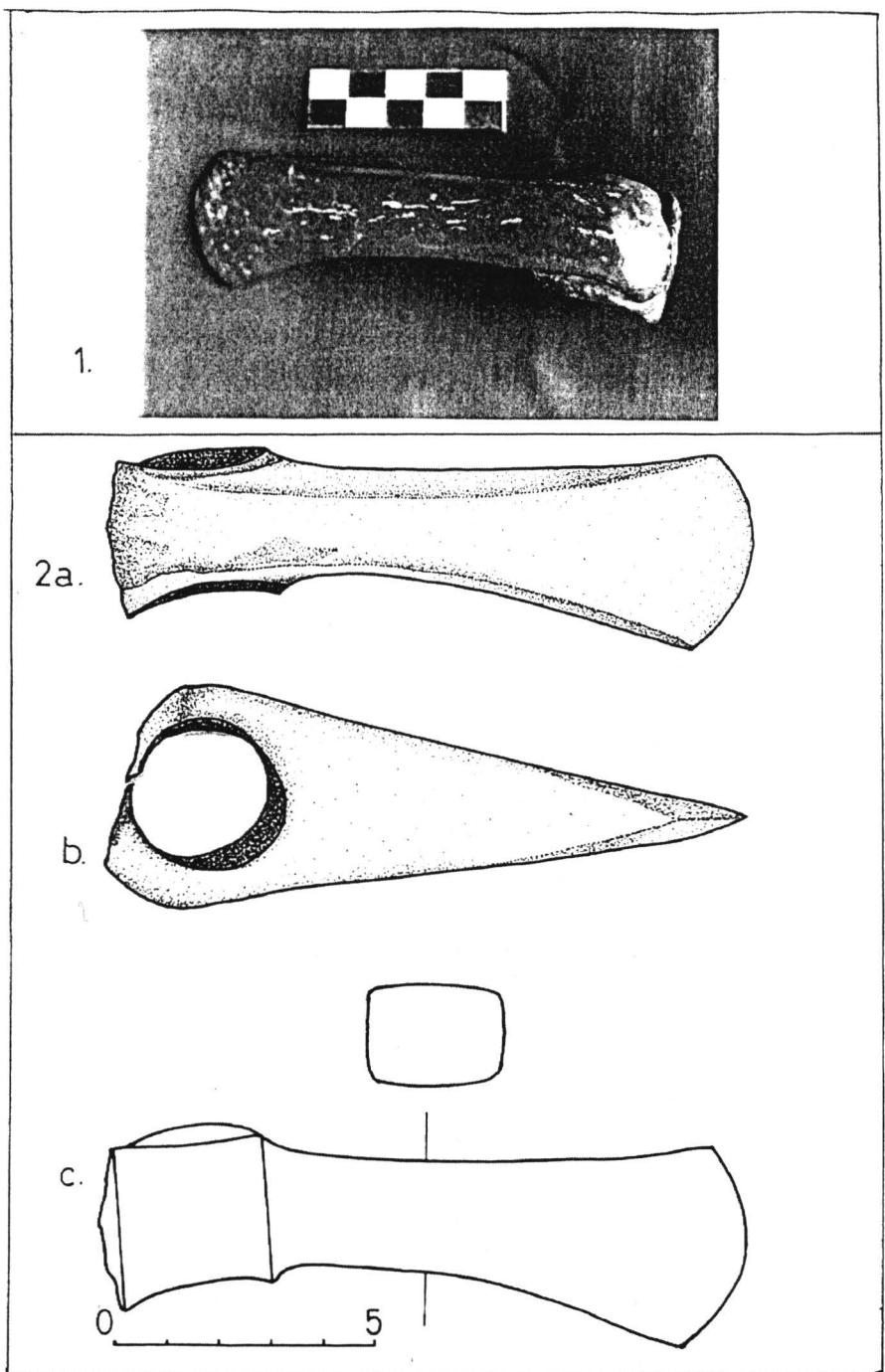
- S. Băcuet-Crișan 2000: S. Băcuet-Crișan, *Noi descoperiri preistorice în județul Sălaj*. In: AMP, XXIII / 1, 2000, p.9-28.
- S. Băcuet-Crișan–D. Băcuet-Crișan 2003: S. Băcuet-Crișan – D. Băcuet-Crișan, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Zalău*, B.M.P., V, Zalău, 2003.
- Bejinariu–Lakó 1996: I. Bejinariu – E. Lakó, *Despre sondajul arheologic de la Cehei, punctul "Misig" (1987)*. In: AMP., XX, 1996, p. 11-33.
- Bejinariu–Sana 2000: I. Bejinariu – D. Sana, *Santierul arheologic Giurtelecu Șimleului "Coasta lui Damian"*. In: CCAR, Campania 1999, Deva, 2000, p. 40-41.
- Bejinariu–Kadar 2003: I. Bejinariu – M. Kadar, *Toporul din perioada timpurie a epocii bronzului de la Șasa (jud. Sălaj)*. In: In Memoriam Nicolae Chidioșan, Muz. Tărui Crișurilor, Oradea, 2003, p. 47-59.
- Bejinariu–Csok 2004: I. Bejinariu – Zs. Csok, *Santierul arheologic Șimleu Silvaniei – "Pământul lui Bacsadi"*. In: CCAR, Campania 2003, Cluj Napoca, p.337.
- Iercoșan 1990: N. Iercoșan, *Considerații asupra eneoliticului și perioadei de tranziție la epoca bronzului în nord-vestul României*. In: SympThrac, 8, 1990, Satu Mare - Carei, p. 30-34.
- Iercoșan 2002: N. Iercoșan, *Cultura Tiszapolgár în vestul României*, Cluj Napoca, 2002.
- Lakó 1979: E. Lakó, *Repertoriul topoarelor de aramă din județul Sălaj*. In: AMP., III, 1979, p. 41-49.
- Lakó 1980: E. Lakó, *Raport preliminar privind săpăturile de salvare executate în anii 1978-1979*. In: AMP., IV, 1980, p. 31-35.
- Lakó 1986: E. Lakó, *Date noi pentru completarea celor trei repertoarei privind epoca comunei primitive din Sălaj*. In: AMP., X, 1986, p. 46-59.
- Luca 1999: S. A. Luca, *Sfârșitul eneoliticului pe teritoriul intracarpatic al României. Cultura Bodrogkeresztúr*, B.M.A, IX, 1999.
- Makkay 1983. J. Makkay, *Metall Forks as a Symbols of Power and Religion*. In: ActaArchHung, XXXV, 3-4, 1983, p. 313-344.
- Mareș 2002: I. Mareș, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, Suceava, 2002.
- Maxim 1999: Z. Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania. Date arheocice și matematico-statistice*, B.M.N., XIX, Cluj Napoca.
- Németi 1988: I. Németi, *Noi descoperiri arheologice din eneoliticul târziu din nord-vestul României*. In: AM.P., XII, 1988, p. 121-145.
- Patay 1978: P. Patay, *A Tiszavalk - tetesi rézkori temető es telep*, in FA., XXIX, 1978, p. 21-58.
- Pop 2003: H. Pop, *Santierul de cercetare arheologică preventivă de la Șimleu Silvaniei - str. George Barițiu, nr. 8 (Campania 2002)*. In: Silvania - Cultură. Culte. Patrimoniu, serie nouă, anul II, 3-4 (7-8), decembrie 2003.
- Roska 1942: M. Roska, *Erdély régészeti repertoariuma, I*, Őskor, Cluj, 1942.
- Topan–Lazarovici–Balint 1996: Gh. Topan – Gh. Lazarovici – A. Balint, *Despre analizele metalografice ale unor topoare de aramă și cupru arsenic*. In: AMN., 33, 1, p. 635-646.
- Vulpe 1973: Al. Vulpe, *Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*. In: SCIV, 24, 2, p. 217-237.

An Eneolithic Cooper axe discovered at Cehei (Sălaj county)
(Abstract)

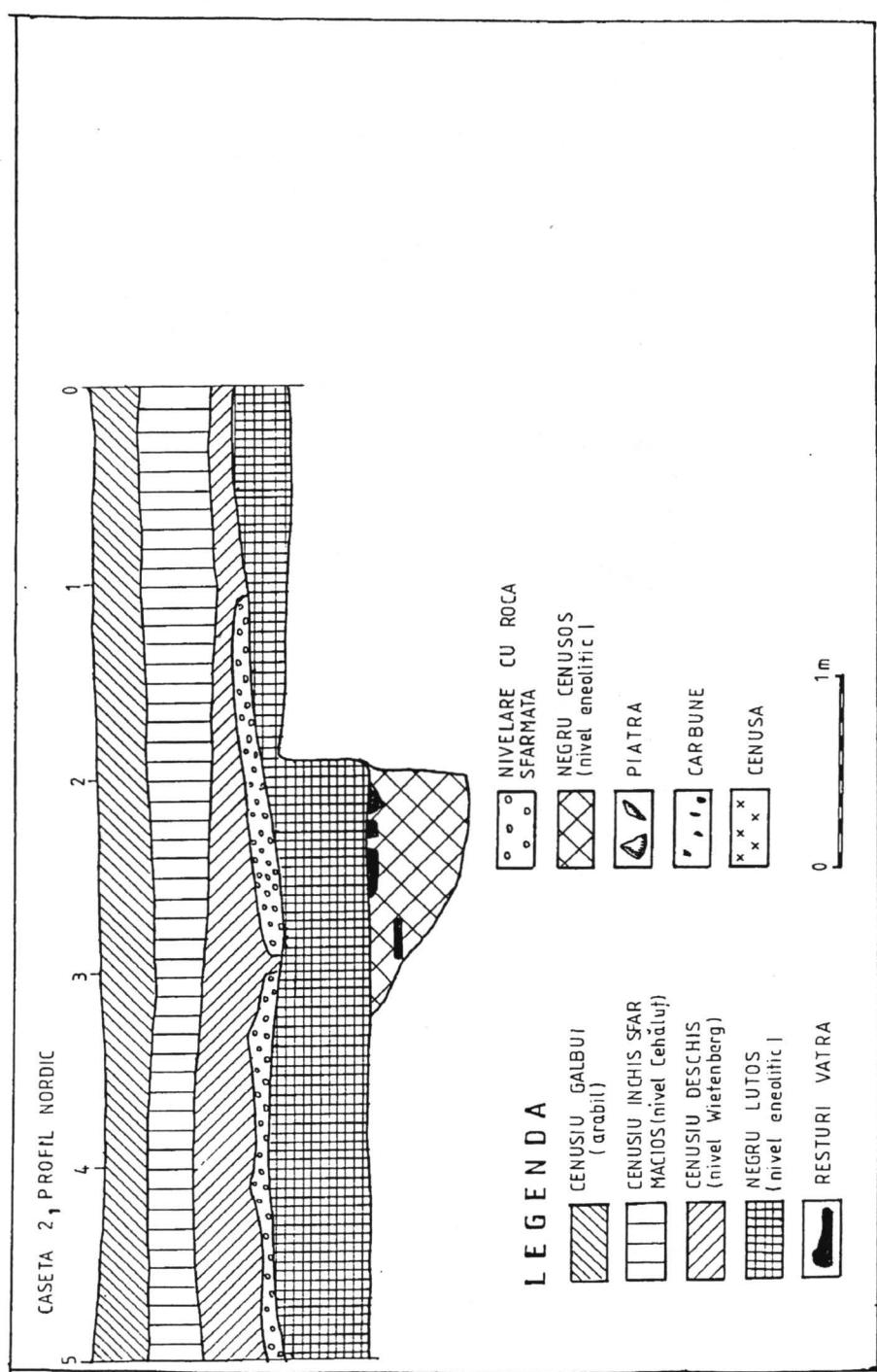
In 1996, a cooper adze-axe was discovered by chance at Cehei (Sălaj county) in an unknown place. One of its arms was broken in ancient times. The shaft-hole of axe has a ring-shaped muff (pl. I). From a typological point of view, the axe from Cehei belongs to the category of the adzes-axes of Jászladány type. Until now, in Sălaj county there was discovered 26-27 cooper pieces, majority of them cooper axes. In the second part of this study, we discuss the stage of the investigation of the eneolithic epoch in Sălaj county (24 sites with Tiszapolgár discoveries, and a single site belonging to Bodrogkeresztúr culture).

Listă ilustrațiilor/ List of illustrations

- Planșa/Plate I: 1-2a-c Toporul de cupru de la Cehei. / The cooper axe from Cehei.
- Planșa/Plate II: Șimleu Silvaniei "Pământul lui Bacsadi". Casetă C2 - profil nordic. / Surface C2 - northern profile.
- Planșa/Plate III: Șimleu Silvaniei "Pământul lui Bacsadi". Casetă C2 - plan. / Surface C2 - plane.
- Planșa/Plate IV: Șimleu Silvaniei "Pământul lui Bacsadi". Ceramică Tiszapolgár. / Tiszapolgár ceramics.
- Planșa/Plate V: The distribution of eneolithic discoveries from Sălaj county: eneolithic cooper axes, Tiszapolgár discoveries and Bodrogkeresztúr discoveries.

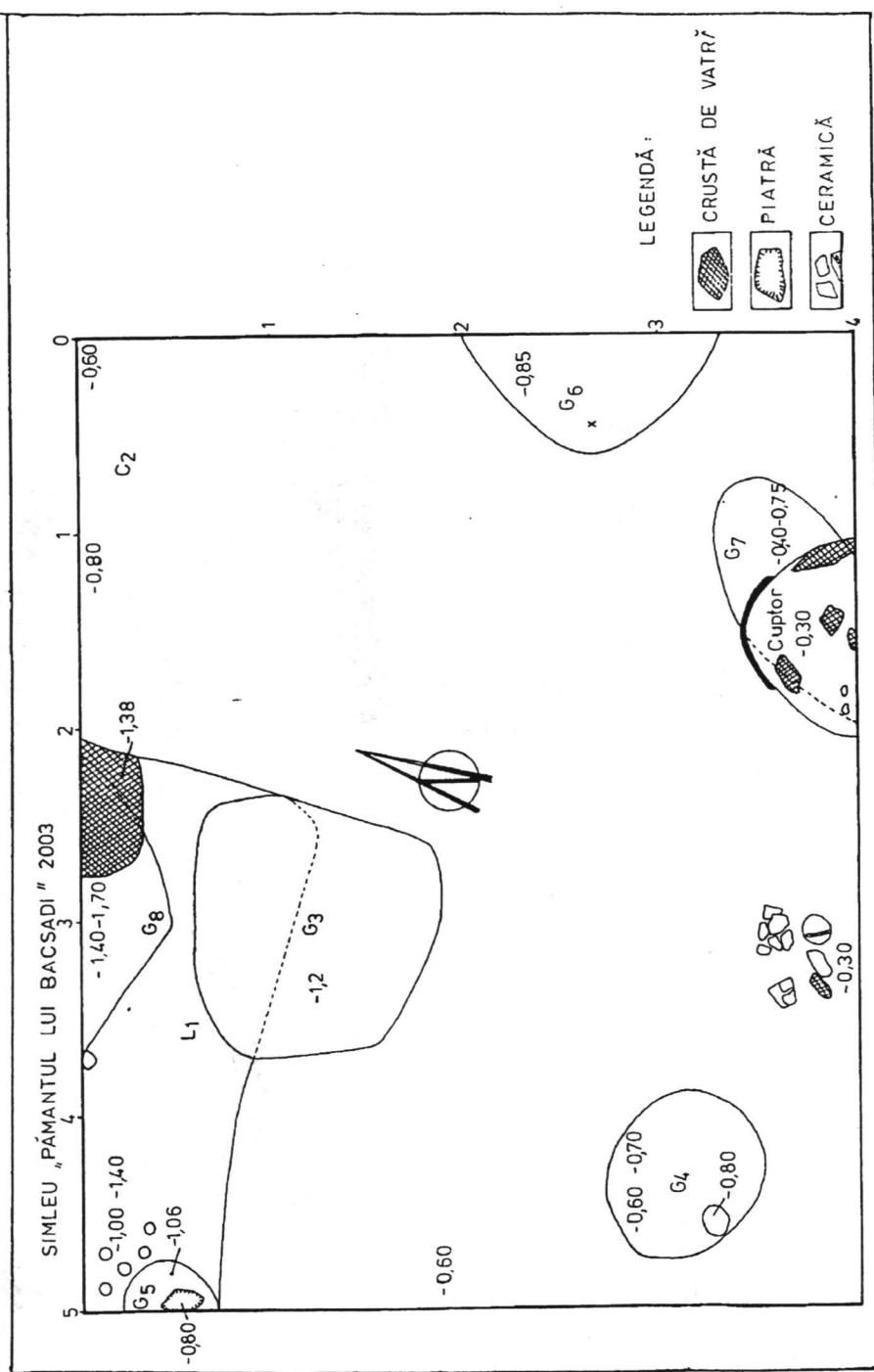

Planșă/Plate I
1-2 a-c. Toporul de cupru de la Cehei. / The cooper axe from Cehei.

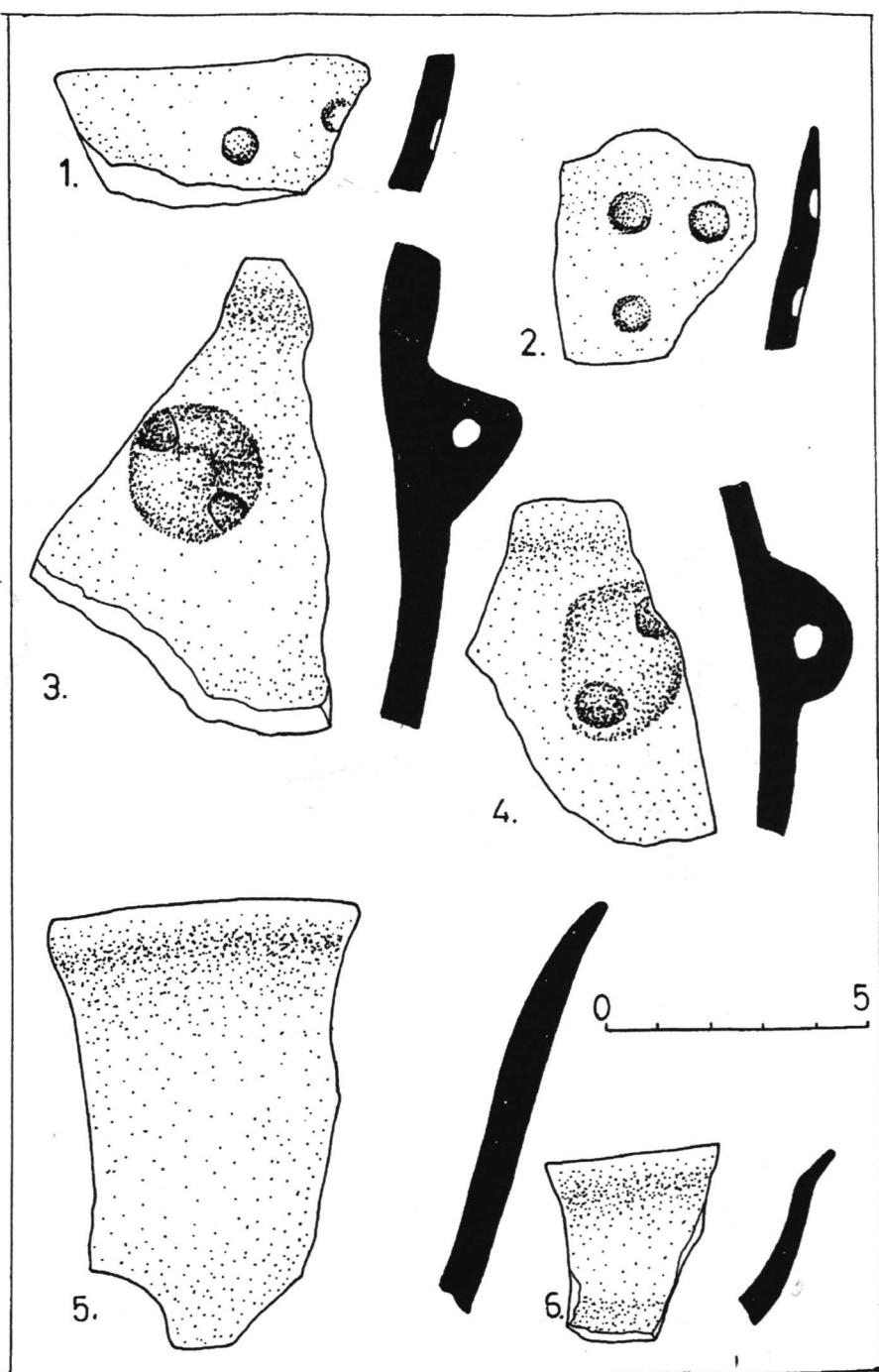

Planșa/Plate II

Șimleu Silvaniei "Pământul lui Bacsadi". Caseta C2 - profil nordic. / Surface C2 - northern profile.

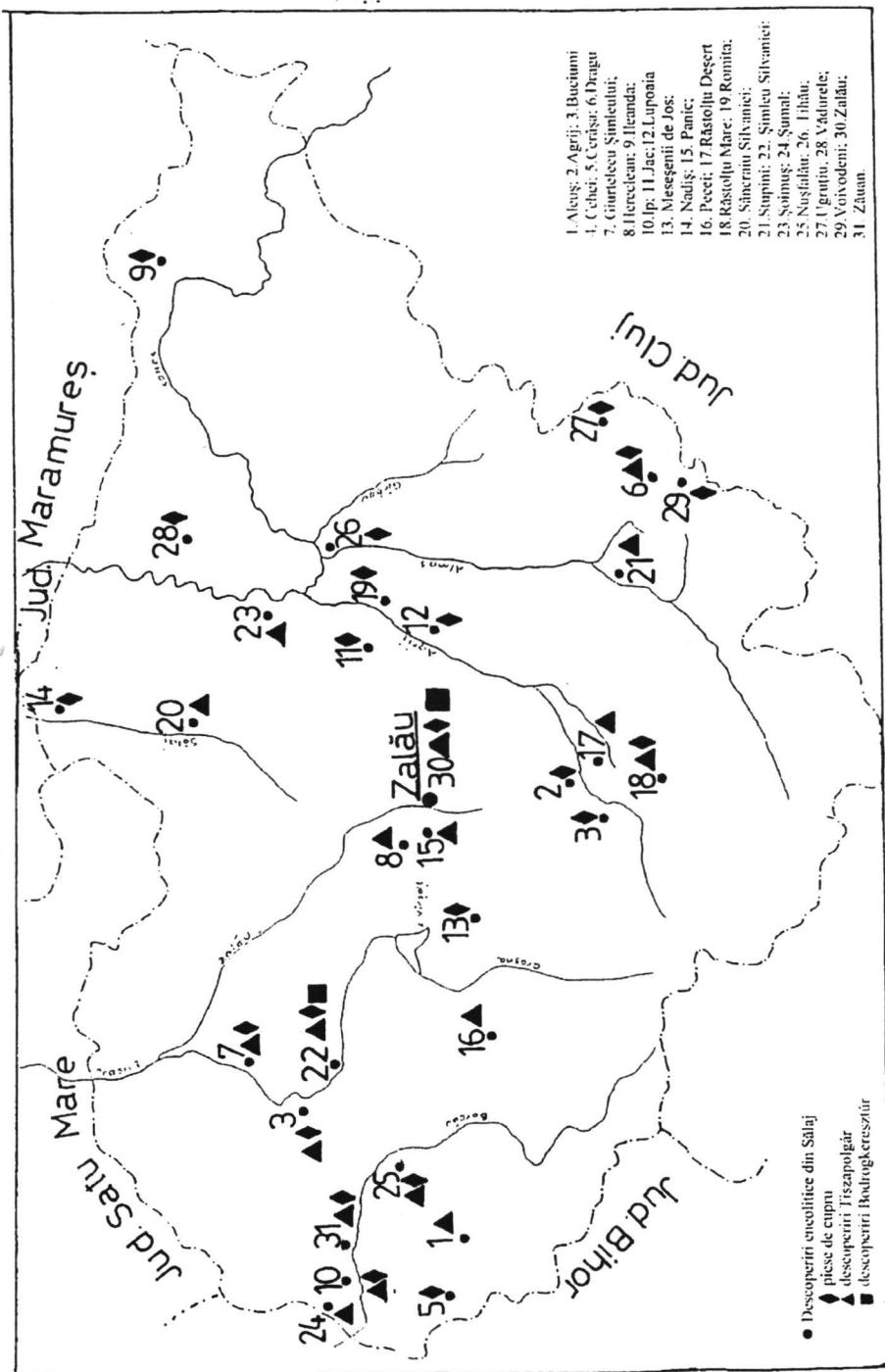

Planșă/Plate III
Simleu Silvaniei "Pământul lui Bacsadi". Casetă C2 - plan. / Surface C2 - plane.

Planșă/Plate IV

Șimleu Silvaniei "Pământul lui Bacsadi". Ceramică Tiszapolgár. / Tiszapolgár ceramics.

Planșă/Plate V

Distribuția descoperirilor eneolitice din județul Sălaj: topoare din cupru, descoperirii Tiszapolgár și Bodrogkeresztür / The distribution of eneolithic discoveries from Sălaj county: cooper axes, Tiszapolgár and Bodrogkeresztür discoveries.